

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ

Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları

ÜNİTE 2
Ahmet ERTÜRK

1) MEŞRUTİYET DÖNEMİ DÜŞÜNCE AKIMLARI

- ⇒ İkinci Meşrutiyet dönemi fikir akımları Osmanlının dağılmasını önleme kaygısından doğmuştur.
- ⇒ Osmanlı toplumunu bir arada tutan en güçlü bağ keşfedilmeye ve geliştirilmeye çalışılmıştır.

2) İkinci Meşrutiyete Kadar Yenileşme Hareketleri

- ⇒ Osmanlı Devleti Batılı devletler karşısında ilk olarak 1699 yılının başında yapılan *Karlofça Antlaşması* ile resmen toprak kaybetmiştir.
- ⇒ Kaybetme duygusu yenileşme hareketlerinin temel hareket noktası olmuştur.
- ⇒ Bu nedenle Osmanlı, yenileşme adına ilk adımlarını kitap basımcılığı ve askerlik alanlarında atar.
- ⇒ Matbaa Osmanlı topraklarına getirilmiş ve yenileşmenin ilk sembollerinden biri olmuştur.
- ⇒ İlk olarak 1639 yılında İstanbul'a getirilen matbaa bu dönemde kullanılma şansı bulamamış ama matbaanın 1726 yılında *İbrahim Müteferrika* tarafından kurulması ve kullanılmaya başlaması önemli bir dönüm noktası olmuştur.
- ⇒ Yenileşme hareketlerinin asıl amacı Osmanlı Devleti'nin Batılı güçler karşısında yaşadığı mağlubiyetlerden kurtulması ve devletin ayakta tutulmasıdır.
- ⇒ Bilim ve teknolojiye ilerleyen Batı dünyası aynı zamanda siyasi ve kültürel üstünlüğü de ele geçirmiştir.
- ⇒ Osmanlı yönetimi ve aydınları bu ilerleme karşısında çare aramaya başlamışlardır.
- ⇒ Bu çare girişimlerinin en köklü adımları devlet kurumlarının tamir ve tadil edilmesi alanında yapılır.
- ⇒ Batı dünyasında gelişmeleri kökten etkileyen teknolojik icatların başında gelen matbaa ilk sırada gelir.
- ⇒ Matbaanın Avrupa'da skolâstik düşünceyle mücadelede ve modern düşüncelerin yayılmasında önemli etkisi olmuştur
- ⇒ Bilginin ve düşüncenin topluma yayılması matbaa ile kolaylaşmaktadır.
- ⇒ Yazılı eser üretmek son derece önemli bir adımdır.
- ⇒ *İbrahim Müteferrika* Türk dilinde matbaanın kurucusu olarak ve ilk Türkçe kitap bastıran kişi olarak sembolleşmiştir.
- ⇒ Osmanlı döneminde yenileşme hareketleri içinde hem basımcılık hem de yenilikçi düşünceleri bakımından öne çıkan isimlerden birisi olmuştur.
- ⇒ İlk etapta dini kitapların basımına izin verilmemiş, daha çok kültürel nitelikli (tarih, coğrafya, dil, askerlik gibi) eserler basılmıştır.
- ⇒ Osmanlının yenileşme adımlarından birisi de askerlik alanında olmuştur.
- ⇒ Dış koşulları da eklediğimiz zaman askerî alanda yenileşme ihtiyacı elzem olmuştur. Bu amaçla 1794 yılında *Nizam-ı Cedid* ordusunun kurulması önemli bir girişimdir.
- ⇒ Bu çalışmaların en önemli adımı olarak 1839 yılında ilan edilecek *Tanzimat Fermanı* ülkenin geleceğini doğrudan etkileyecektir. Çağdaşlaşmanın en önemli sembollerinden birisi de Tanzimat olmuştur.
- ⇒ *Tanzimat Fermanı*, Batı dünyası karşısında devletin boyun eğmek zorunda kaldığı ve Türk egemenliğinin zayıflamasına yol açan bir dönüm noktasıdır.

- ⇒ Tanzimat'ın devamı mahiyetinde Hattı Hümayun'un okunması ile ilan edilen *Islahat Fermanı* sonrası (1856) karşılaşılan fiili problemler, Osmanlı münevverleri tarafından doğrudan ele alınmaya başlanmıştır.
- ⇒ Yaşanan sosyal problemlerin çözümü konusunda bir takım fikirlerin ileri sürülmesine yol açmıştır.
- ⇒ *Garpcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük* bu fikir akımlarından belli başlılarıdır.
- ⇒ Çoğu zaman bu fikir akımlarının içice ele alındığı gözlenir.
- ⇒ Tanzimat Fermanı, Osmanlı devlet ve toplumsal hayatında büyük bir dönüm noktası olarak kabul edilir.
- ⇒ Bu ferman ile padişah, yönetimde kendi iradesinin sınırlanmasını kabul etmektedir.
- ⇒ Tebasının can, mal, namus korunurluğunu iradesinin dışında kanunların yargılarına bırakmaktadır.
- ⇒ Hükümet yönetiminin, kendi iradesine göre değil, temel ilkeler olarak nitelendirilen ölçülerle yapılacak kanunlara göre olmasını kabul etmektedir.
- ⇒ Bu belge Osmanlı Devletinde yenilik hareketlerinin yasal zemini bakımından önemli bir noktayı gösterir.
- ⇒ Batı dünyasında şekillenen çağdaş devlet ve toplum düzenlerine uyum sağlayabilecek yeni düzenlemelerin zeminini oluşturur.
- ⇒ Meşrutiyete, hatta Cumhuriyete giden yol buradan geçer.
- ⇒ Osmanlı topraklarında özgürlük ortamı doğar.
- ⇒ Bu durum aynı zamanda çağdaş Türk düşüncesinin şekillenmesini sağlayan ortamı yaratmıştır.
- ⇒ Devletin yeniden tanzim edilmesi anlamında Tanzimat Fermanının yayınlanması, Osmanlı Devleti'nde yenileşmenin Batılılaşma biçiminde yürütülmesinin göstergesidir.
- ⇒ Devlet bir taraftan yeniden şekillendirilmeye çalışılırken, bir taraftan da Avrupa'da gelişen hürriyet, eşitlik, demokrasi gibi anlayışlar yayılmaya başlamıştır.
- ⇒ Bu anlayışların en büyük etkisi Osmanlı egemenliğindeki farklı milletler ve azınlıklar üzerinde olmuştur.

3) İkinci Meşrutiyet Dönemi Düşünce Ortamı

- ⇒ 1876 yılında *Kanun-ı Esasi*'nin kabul edilmesiyle başlayan I. Meşrutiyet, ülkede hak ve hürriyetler konusunda önemli bir gelişme sağlamıştır.
- ⇒ *Jön Türklerin* (Yeni Osmanlıların) öncülüğünde yeniden hürriyet ortamına kavuşmak için mücadeleler verilmiş ve 2. defa *Meşrutiyet* kabul edilmiştir.
- ⇒ İkinci Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı toplumunda önemli gelişmelerin habercisi ve tetikleyicisi olmuştur.
- ⇒ Özellikle özgür düşünce ortamı ülkede fikir akımlarının beslenmesini sağlamıştır.
- ⇒ Türkiye belki de tarih boyunca en yoğun fikir tartışmalarını bu dönemde yaşamıştır.
- ⇒ Bu dönemde aktif rol oynayan, özellikle Avrupa'dan etkilenerek yenilik hareketlerine destek veren ve öncülük yapan aydınlara *Jön Türkler* veya *Yeni Osmanlılar* tabiri kullanılmıştır.
- ⇒ Osmanlı tarihi açısından Batılı anlamda ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ve parlamenter sistem olan Meşrutiyet, büyük bir ümit kaynağı olmuştur.
- ⇒ Jön Türklere göre Meşrutiyet hem Müslümanlığa, hem de akla uygundur.

- ⇒ Çağdaş devletler ileriliklerini parlamentolarına borçludur. islamın meşveret ilkesi bu yöntemle gerçekleşebilir
 - ⇒ Osmanlı aydınları Meşrutiyet ilan edildikten sonra fikirlerini çeşitli gazete ve dergilerde daha serbest bir şekilde yayımlamışlardır.
 - ⇒ istanbul'da 1909 yılı 31 Mart vakasına kadar 313 gazete ve derginin yayımlandığı tespit edilmektedir.
 - ⇒ Zamanın modern medya araçları olarak öne çıkan bu yayınlardan bazıları şunlardır: Meşveret, Mizan, Osmanlı Gazetesi, şurayı Ümmet gibi gazeteler ve şikaya, şark ve Garb, Musavve, Mecmua-i Kemal, içtihat gibi dergiler.
 - ⇒ Bu dergi ve gazeteler Meşrutiyet döneminde, bilgi akışının, fikir tartışmalarının ve üretiminin ne kadar yoğunlaştığını gösterir.
 - ⇒ ikinci Meşrutiyet döneminde Osmanlı ülkesi 3.272.000 kilometrekare yüzölçüme sahiptir
 - ⇒ 30 milyon insan yaşamaktadır.
 - ⇒ Halkın yüzde sekseni köylerde tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlamaktadır
 - ⇒ Ekonomi kötü durumdadır.
 - ⇒ Sanayileşme ve ticaret en zayıf noktadadır.
 - ⇒ Devlet dış borçla yürütülmektedir.
 - ⇒ Kalkınma hamlesi yapacak güç yoktur.
 - ⇒ Toplum geri kalmış ve sefalet içinde görünmektedir.
 - ⇒ Bunun yanı sıra Osmanlı Devletine karşı iç ayaklanmalar başlamıştır.
 - ⇒ Meşrutiyet bunlara çözüm ümidiyle getirilmiş olmasına rağmen gün geçtikçe büyük çalkantılara ve tartışmalara sebep olacaktır.
 - ⇒ Bu durum düşünce hareketlerini de doğrudan etkileyecektir.
- a) Osmanlılık**
- ⇒ Meşrutiyetin dayandığı en güçlü düşünce ittihad-ı Osmanî adı verilen Osmanlı halkları arasında birlik oluşturmaktır.
 - ⇒ Bu düşünce Tanzimat döneminde gelişen ve Jön Türkler tarafından savunulan Osmanlılık fikir akımıdır.
 - ⇒ Birinci Meşrutiyet'in ilanında kabul edilen Kanun-i Esasi ile yeniden Osmanlı tebasına yasal haklar verilerek yönetimde söz sahibi olmaları yolu açılmıştır.
 - ⇒ Osmanlı Devlet yapısında bir devrimdir.
 - ⇒ Osmanlı yönetiminin bunu kabul etmesinin iki temel gerekçesi vardır.
 - I. Birincisi Batılı devletlerin baskısı
 - II. ikincisi Osmanlı tebaasını bir arada tutma isteğidir. Meşrutiyet bir anlamda Osmanlılığın pratik uygulamalarından birisidir
 - ⇒ Osmanlılık hem siyasi partilerin hem de Meşrutiyet'in siyasal amacı ve ideolojisi olmuştur.
 - ⇒ Osmanlılık ile devlet içindeki bütün milliyetler tatmin edilerek bağlılıkları pekiştirilmek istenmiştir.
 - ⇒ Yeni bir millet ve vatandaşlık tanımlaması yapılmıştır.
 - ⇒ Devletin yönetimini üstlenen ittihat ve Terakki, Osmanlılığı temel alarak, *unsurlar birliğine* (ittihad-ı anasır) önem vermiş, Osmanlı ülkesini bir "*vatan-ı umumi*"(genel yurt) olarak kabul etmiştir.
 - ⇒ İslamcılık ve Türkçülük düşüncesi devlet yönetiminde kullanılmaya başlamıştır.
 - ⇒ Bu düşüncelerin her biri temsilcileriyle beraber gelişmiş, ikinci Meşrutiyet'in ve Türk siyasi düşünce tarihinin en önemli akımları haline gelmişlerdir.

⇒ dönemin en önemli sorunu “*millet nedir, milletlerin temel niteliği nedir*” üzerinde yoğunlaştı.

b) Batıcılık/Garpçilik

⇒ Batılılaşma hareketinde ilk göze çarpan aydınlar arasında, özellikle edebiyat sahasında *şinasi, Ziya Paşa* ve *Namık Kemal* sayılabilir.

⇒ Bu aydınlar son derece vatansever bir Batıcılık düşüncesine sahiptirler

⇒ Osmanlı imparatorluğu’nun bütünlük içinde hayatını sürdürmesi oldukça zor görünmektedir.

⇒ imparatorluğu oluşturan farklı özelliklere sahip insan grupları arasında birlik oluşturmak en önemli problemdir.

⇒ Bu problem üzerinde zihin yoran bu dönemin düşünürleri hareket noktaları bakımından üç grupta toplanmışlardır. Bu bakımdan *ikinci Meşrutiyet fikir akımları* dendiği zaman *Osmanlıcılık, islamcılık* ve *Türkçülük* anlaşılmaktadır.

⇒ Temel problem ilerleyen Batı Uygarlığı karşısında geri kalmışlıktır.

⇒ Lale Devrinden beri fark edilen bu geri kalmışlık durumunun en önemli sebebi, Batıcılar tarafından Avrupa uygarlığından kopuk kalmaya bağlanır.

⇒ “Müslümanlar, *Osmanlılar* ve *Türkler* neden geri kalmışlardır?” sorusu zihinleri meşgul eder.

⇒ Bu soruya verilecek en kestirme cevap islam dininin bu geri kalmışlığa sebep olduğu iddiasıdır ki aralarındaki en büyük tartışmanın odağı olur.

⇒ Türkiye’de materyalizmin ve pozitivistimin temsilcisi olan isimlerdir. Bunların en tanınmışlarından birisi *Abdullah Cevdet*’tir.

⇒ Abdullah Cevdet Geri kalmışlığımızın sebebini islam dininin devlet ve toplum üzerindeki etkisine bağlamıştır.

⇒ Abdullah Cevdet’e göre: “Geri kalmışlığımızın sebebi Asyalı kafamız, yozlaşmış geleneklerimizdir.

⇒ Onlara göre Batıdan gelen her şey ileri, doğudan gelen her şey geri idi.

c) İslamcılık

⇒ Abdullah Cevdet’in aşırı Batıcılığına karşı koyan önemli kalemlerden birisi *Said Halim Paşa* olmuştur. islamcı görüşün ileri gelen düşünürlerinden birisi olan Said Halim Paşa’ya göre dinler hiçbir ilerlemeye engel değildir

⇒ Üstelik akıl dini olan islamlık geçmişte en güçlü ve ileri uygarlıkların doğmasına sebep olmuştur

⇒ Ne Hristiyanlık Avrupalıların ilerlemesine ne Budizm Japonların ilerlemesine engel olmuştur.

⇒ Müslümanların ilerlemesine asıl engel, islam dışı inançların dini inanç gibi yerleşmiş olmasındadır.

⇒ islamcılık düşüncesinin temel iddiası, Müslümanlar coğrafya, kültür ve milliyet farkı gözetmeksizin bir bütündür ve dünyada büyük bir birlik oluşturarak yönetilmeleri gerekir.

⇒ İkinci Meşrutiyet döneminde islamcılığın merkezi *Sebilürreşad Dergisi* olmuştur.

⇒ Sebilürreşad islamcılarının bir araya geldikleri ve düşüncelerini yazdıkları bir okul olmuştur.

⇒ Önemli yazarları arasında *Eşref Edip, Mehmet Akif, Aksekili Hamdi, izmirli ismail Hakkı, Ahmet Naim* sayılabilir

d) Türkçülük/Turancılık

⇒ Türkçülük fikir akımı Tanzimattan sonra ortaya çıkan modernleşme ortamında yeşermeye başlamıştır.

- ⇒ şinasi, *Tasfiri Efkâr* ismiyle çıkardığı gazetesinde Türkçeyi kullanmak suretiyle ilk edebî Türkçüler arasında yer aldı.
 - ⇒ *Ziya Paşa*, şinasi'den sonra açıkça Türkçülükle ilgili edebî görüşlerini kesin bir şekilde dile getirdi.
 - ⇒ Fakat ilmî tetkikleriyle Türkçülük fikrini daha ciddi bir cığır haline getiren *Ahmet Vefik Paşa* oldu.
 - ⇒ şinasi, *Ziya Paşa* ve *Ahmet Cevdet Paşa*'dan başka, tarih araştırmalarıyla *Mustafa Celalettin Paşa* bu harekete önderlik etmiştir.
 - ⇒ *Ali Suavi* de eserlerinde sürekli Türkçülüğe temas eden aydınlar arasında yer almaktadır
 - ⇒ Türkçülüğün siyasi şekil alması ikinci Meşrutiyet döneminde söz konusu olmuştur.
 - ⇒ Osmanlı içinde şimdiye kadar kimliğini ön plana çıkarmayan Türkler arasında bir milli heyecan ve şuurlanma yaratılacaktır.
 - ⇒ Birlik oluşturulacak Türklerin yaşadıkları coğrafyalar esas alınarak bir vatan tanımlası yapılarak *Turan* ismi verilir.
 - ⇒ Türkçülüğün fikir meydanı ise *Türk Yurdu* dergisi idi.
- 4) FİKİR AKIMLARI VE SOSYOLOJİNİN GELİŞMESİ**
- ⇒ **BURAYI YAZ SONRA OKU**

